

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МИКОЛАЇВЩИНИ

У цій статті проведений аналіз впливу соціально-економічних умов та факторів зовнішнього середовища на здоров'я населення Миколаївської області в динаміці за 222 роки.

Ключові слова: соціально-економічні умови, здоров'є, смертність, народжуваність охорона здоров'я.

В данной статье проведен анализ влияния социально-экономических условий и факторов внешней среды на здоровье населения Николаевской области в динамике за 222 года.

Ключевые слова: социально-экономические условия, здоровье, смертность, рождаемость, охрана здоровья.

The article deals with analysis of economic conditions and environmental impact on human health in Mikolayiv region during 222 years.

Key words: economic conditions, human health.

Постановка проблеми.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я формування якості здоров'я людей та їх природний розвиток залежать від сукупності різних умов, причин, факторів, серед яких 37 % складають соціально-економічні, 21 % – забруднення атмосферного повітря, 19 % – медичні і біологічні чинники, 13 % – склад питної води і 10 % – інші чинники.

Соціально-економічні умови – це умови життя, побуту, праці, харчування, навчання та виховання. Фактори – це фізичні, хімічні, біологічні та психогенні фактори.

Мета дослідження.

Вивчити соціально-економічні умови та фактори, що супроводжували населення Миколаївщини протягом 222 років, їх вплив на здоров'я населення, особливо дітей та підлітків.

Результати дослідження.

За часи феодально-кріпосницького права і капіталістичного устрою усі природні надра землі належали боярам, графам, князям, царській сім'ї та поміщикам. 87 % населення були неграмотними, при високій народжуваності була і висока дитяча смертність (326 на 1000 народжених). Голод, злидні та безробіття були постійними супутниками життя народу. Понад 6 % міського і 0,5 % сільського населення хворіли на туберкульоз. Близько 60 % усіх захворювань склали інфекційні та паразитарні хвороби, серед яких особливо небезпечними були чума, натуральна

віспа, холера, сибірська язва. Постійними супутниками життя були висипний та черевний тиф, дизентерія, дифтерія [1, с.3-52].

У період соціалістичного устрою було введено державну систему охорони здоров'я населення, яка передбачала покращення рівня життя народу, ліквідацію безробіття, покращення умов побуту, праці, навчання. Профілактика захворювань була проголошена як генеральна лінія охорони здоров'я населення. За роки радянської влади було створено добротну матеріально-технічну базу закладів охорони здоров'я, підготовлені відповідні медичні кадри, які в умовах соціалістичного розвитку економіки призвели до різкого покращення демографічного розвитку та стану здоров'я [1; 4; 2-7].

У 1991 році Україна здобула державну незалежність і стала розвиватись шляхом демократичних та ринкових реформ. Переживаючи протягом багатьох років глибоку економічну кризу, яка стала наслідком руйнування єдиного економічного простору в результаті розпаду СРСР і переходу до іншої соціально-економічної моделі, Україна нарешті «стає на ноги». На жаль, кризова ситуація ще і досі спостерігається в основних галузях економіки. Рівень середньодушового доходу в країні нижчий від межі малозабезпеченості. Досі залишаються незадовільними умови рівня життя населення, особливо у сім'ях з двома і більшою кількістю дітей. Становище жінок та умови відтворення населення незадовільні, про

що свідчить різке падіння народжуваності. В сім'ях, навіть кваліфікованих працівників, розмір заробітної плати був і є недостатнім для покриття витрат на утримання та виховання навіть однієї дитини. В результаті більшість сімей в області обирає однодітність, а в деяких випадках – і бездітність [3,53].

Значно впливає на рівень життя безробіття, яке в області складає до 7,6 % економічно активного населення. Має місце приховане безробіття у формі вимушених неоплачуваних відпусток та режиму неповного робочого дня. Більшість молоді знаходить робочі місця на неформальному ринку праці, де умови праці здебільшого не відповідають нормам, де відсутні умови соціального страхування [5, с. 1-6].

Житлові умови, що є складовою частиною рівня життя, зараз незадовільні, особливо в сім'ях з двома та більшою кількістю дітей. Особи, які знаходяться на квартирному обліку, отримати житло практично не можуть. За нормою житлової площі 13,6 м² на одного мешканця в Миколаївській області близько 63 % мають лише 7 м². Ізольоване житло зі зручностями мають лише 51 % жителів.

Відбувається подальше зниження якісних та кількісних показників харчування, що пов'язано з постійним зростанням вартості продовольчих товарів. Понад 60 % сімейного бюджету витрачається на харчування, а при низькій заробітній платі значна кількість людей не отримує м'ясо, молоко, яйця, вкрай необхідні дітям вітаміни, продукти рослинництва. Харчування обмежується крупами, макаронами, картоплею.

Погіршилися і умови навчання та виховання. Припинили свою діяльність більшість дошкільних закладів. До існуючих приватних закладів більшість сімей не в змозі влаштувати своїх дітей за високої ціни. 6,4 % дітей області шкільного віку не охоплені навчанням.

Зовнішнє середовище – першооснова фізичних, біологічних та соціальних факторів, оточуючих людину та діючих на неї. Це середовище, в якому вона жила протягом сотень тисяч років своєї біологічної еволюції. Це сукупність його місцезнаходження, економічних та соціальних умов, що складається не тільки з факторів життєзабезпечення як повітря, вода, тепло, їжа та дах над головою, а і багатьох подразнюючих факторів, які негативно впливають на людину та її здоров'я. Це, по суті, сховище фізичних, хімічних та біологічних сил, що підтримують, або загрожують існуванню людини та які мають мутагенну дію на генотип живої істоти. Складові навколишнього середовища постійно змінюються, що призводить до необхідності постійно адаптуватися до цих змін, витрачаючи для цього велику кількість енергії. Людина, таким чином, знаходиться в постійному стані конфлікту з навколишнім середовищем.

Сукупність усіх факторів призводить до захворюваності населення, особливо у південно-східному та центральному регіонах, де сконцентрована найбільша кількість підприємств металургії, хімічної, вугільної та будівельної промисловості, енергетика. Надмірне технічне навантаження на навколишнє середовище з великою питомою вагою викидів шкідливих речовин на 1 м² території призвело до негативних антропогенних чинників, які стали постійно змінювати не тільки поширеність, але і тяжкість перебігу захворювань. Причому стан здоров'я населення і характер його змін значною мірою визначається не тільки рівнем забруднення навколишнього середовища, а й тривалістю проживання в цих умовах. Метеорологічний стан миколаївської області характеризується різким коливанням погоди з південним та південно-східним напрямком вітрів, які призводять до суховіїв з великою втратою врожаю сільсько-господарських культур.

У містах і районах області і особливо у місті Миколаєві щороку викиди шкідливих речовин в атмосферу складає 112,4 тис. тонн, у тому числі твердих речовин 61,7 тис. тонн.

Концентрація фтористого водню досягла 1,5-2 гранично допустимих рівнів. У зонах розміщення промислових підприємств і центральних автомагістралей захворюваність населення в 2,4 рази вища за рівень загальної захворюваності населення області, в 7,1 раз вища захворюваність ендокринної системи, в 4 рази – захворюваність системи крові і кровотворних органів, в 1,6 рази – на ревматизм, в 1,9 рази – захворюваність серцево-судинної системи, в 2,5 рази – захворюваність органів дихання.

Велике антропогенне напруження для області здійснює Кривбас. Шахтні води Кривбасу (143 млн м³), господарсько-побутові, стічні води із сховищ Південного та Інгульського горнобудівних комбінатів призводить до високого вмісту солей, бактерій і вірусів. Стік вод в Інгульську зрошувальну систему, яка є основним джерелом питної води в нашому регіоні, провів до погіршення санітарно-бактеріологічних показників води у річці Інгулець, рівні яких перевищують затверджені нормативами в десятки, а іноді і сотні разів. Постійний викид шахтних вод призвели до накопичення великої кількості речовин, які є вторинним джерелом мікроорганізмів, органічних і хімічних сполук, що підтримує високий рівень забруднення води. Постійне вживання такої води призводить до виникнення порушень водно-сольового обміну, функціонування шлунково-кишкового тракту, печінки, серцево-судинної, сечовивідної системи. Протягом десятиріччя зросла захворюваність на артеріальну гіпертонію, атеросклероз, сечокам'яну хворобу, артритів, захворювань хребта, вірусного гепатиту, дезінтерію.

Важливе значення для Миколаївщини набуває розвиток атомної енергетики (Південно-Українська атомна електростанція), державних і приватних телекомунікацій, що прямо або опосередковано негативно впливає на організм людини.

Фактори навколишнього середовища впливають не тільки на здоров'я нинішнього покоління. Антропогенні забруднення навколишнього середовища, кумулятивний ефект дії їх малих доз на організм батьків, мутагенні зміни в спадковості відмічаються на стані здоров'я, життєвості, психіці майбутніх поколінь. Усе це ігнорується нинішніми урядами, політиками, що може призвести до демографічної катастрофи. За М. Дубініним екологічна злочинність – це ядерна бомба зі сповільненою дією. Дія факторів зовнішнього середовища може бути гострою або хронічною, що виникає при довготривалому впливі факторів малої інтенсивності в результаті хронічної неспецифічної дії на організм людини [7, с.3-15].

Оцінюючи ступінь дії зовнішнього середовища на стан здоров'я, прийнято умовно виділяти гострий та хронічний вплив, що зумовлено особливостями їх біологічної дії, тривалості та інтенсивності дії на організм людини.

Гострий негативний вплив факторів зовнішнього середовища проявляється в особливих випадках. Це може бути результатом раптового збільшення забруднення навколишнього середовища звичайними для даної місцевості джерелами, або при появі нових шкідливих факторів. Найчастіше – це аварійні викиди при різних ситуаціях. Тривалість такого роду факторів незначна.

Довготривалий вплив факторів малої інтенсивності призводить до хронічної неспецифічної дії їх. При хронічній дії на рівні систем організму даний чинник впливає на виникнення різних за патогенезом захворювань, які пов'язані з хронічною інтоксикацією, алергією, канцерогенезом та іншими неспецифічними впливами.

Прошло 25 років з часу Чорнобильської катастрофи, але ця проблема не стала менш актуальною сьогодні. Значна територія України забруднена різного роду радіонуклідами. Природне середовище України стало довго-

тривалим джерелом вторинного проникнення радіонуклідів до організму людини через рослинну та тваринну їжу, слабо захищені підземні води. Ліквідація усіх наслідків складе, як мінімум, 100 років і обійдеться державі не в один мільярд гривень.

У результаті аварії на Чорнобильській АЕС значна кількість потерпілих переселені в різні області країни. В Миколаївську область переселено 7654 особи, із них 2308 дітей. Серед них – 6,2 % ліквідатори, 22 % – евакуйовані із зони, 34,9 % – переселенці і 36,9 % – діти, народжені у осіб I та III групи.

Розповсюдженість захворювань серед чорнобильців складала 1083 на 1000 дорослого населення і 1140 серед дітей віком до 14 років. В нозологічній структурі розлади психіки і поведінки склали 18,3, вроджені аномалії 2,3 на 1000 чорнобильців [8, с.2-7].

Під впливом екстремальних факторів аварії на Чорнобильській АЕС у людей формувалася вторинний імунодефіцит. Здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь людей у значній мірі залежить від того, який генетичний вантаж отриманий у спадок від попередніх поколінь і яку кількість мутацій вони встигли накопичити. У дітей може повсюдно спостерігатись формування психічної дезадаптації з розвитком межових нервово-психічних розладів, стійких астеничних станів. Причому дані розлади психіки і поведінки в 2-4 рази частіші, ніж у дітей, які не знаходились в зоні радіаційного забруднення.

Висновки.

1. Соціально-економічні умови життя у сукупності з факторами навколишнього середовища стали загальною компонентою здоров'я населення області, що в значній мірі формує його індивідуальне та популяційне здоров'я.

2. Необхідні рішучі дії органів влади щодо покращення соціально-економічних умов, ліквідації безробіття, здійснення профілактичних заходів щодо негативного впливу на людей факторів зовнішнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

- Архівні документи державного архіву Миколаївської області.
  - Фонд 243. Оп. 1, спр.1, арк. 3-52, 91, 249, 545.
  - Фонд 308. Николаевская народная больница (1872-1908 гг.), оп. 1, спр. 94, арк.1-3.
  - Фонд Р-52.Материалы губернского статистического бюро. оп. 1, спр. 2, орк. 5-7.
  - Фонд Р- 279. Областной отдел здравоохранения. оп. 1, спр. 1, арк. 2,7.
- Бедный Д. Е. Демографические факторы здоровья. – М. / Финансы и статистика. – 1980. – С. 218.
- Демографічна та медична статистика України у XXI столітті // Матеріали конференції «Інформаційні системи у статистиці». 2004. – 207 с.
- Зінковський Я. І., Зайковська В. Ю., Сірих Л. В. Стан здоров'я дітей м. Києва. – К. 1993. – С.81-83.
- Здоров'я жінок і дітей України. – К., 151 с.
- Кон'юнктивний обзор г. Николаева за 1904 год. – Николаев. 1904. – С.5-6.
- Показатели здоровья населения Украины // Информационно-аналитический обзор за 1990-2007 гг. – К., 2008. – 152 с.

Рецензенти: Мечетний Ю. М. – д.мед.н., професор, завідувач кафедри проблем людини та філософії здоров'я Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (м. Луганськ).
Гапон В. О. – д.мед.н., професор, завідувач кафедри соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я (м. Полтава).

© Кісельов А. Ф.,
Зюзін В. О.,
Цебржинський О. І.,
Руденко А. О.,
Єрмілов В. С.,
Зінченко Т. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 23.04.2012 р.

КІСЕЛЬОВ Аркадій Федорович – к.м.н., професор кафедри ботаніки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

ЗЮЗІН Віктор Олексійович – д.м.н., професор, завідувач кафедри ЧДУ імені Петра Могили.

ЦЕБРЖИНСЬКИЙ Олег Ігорович – д.б.н., професор, завідувач кафедри фізіології та біохімії Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

РУДЕНКО Анатолій Олександрович – к.м.н., доцент кафедри ботаніки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

ЄРМІЛОВ Валерій Семенович – к.м.н., доцент кафедри біології тварин та людини Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

ЗІНЧЕНКО Тамара Миколаївна – к.м.н., доцент кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації Чорноморського державного університету імені Петра Могили.